

**XALQARO MOLIYA INSTITUTLARI ORQALI MAMLAKATIMIZ
LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI****Urayimov Sardor Jurabek o'g'li***O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received:19.08.2025**Revised: 20.08.2025**Accepted:21.08.2025***KALIT SO'ZLAR:**

*xalqaro moliya,
moliya institutlari, tashqi
qarz, moliyalashtirish,
istiqbolli loyiha.*

Ushbu matnda xalqaro moliyaning mazmuni, uning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati keng yoritilgan. Xalqaro moliya - bu valyuta, kredit va moliyaviy munosabatlarni o'z ichiga olgan murakkab tizim bo'lib, u jahon miqyosidagi moliyaviy oqimlar, kapital harakati va to'lov balanslari orqali amalga oshiriladi. Matnda xalqaro moliya tizimining asosiy funksiyalari, tuzilmasi, tarkibiy qismlari (valyuta tizimi, valyuta kursi, milliy va xalqaro moliya bozorlari) hamda barqaror faoliyat yurituvchi xalqaro moliya institutlari (masalan, XVF, Jahon banki va boshqalar) haqida to'liq ma'lumot berilgan. Shuningdek, xalqaro moliya tizimining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar, uni tartibga solishdagi institutlarning roli, axborot, maslahatchi, tartibga soluvchi va bashorat funksiyalari keltirilgan. Matnda xalqaro moliya tizimi orqali jahon iqtisodiyoti barqarorligi, xalqaro savdo va investitsiyalarni rivojlantirishga qanday ta'sir ko'rsatilishi tushuntirilgan. Umuman, xalqaro moliya - bu globallashuv sharoitida davlatlar va transmilliy sub'yektlar o'rtasidagi moliyaviy hamkorlikni ta'minlovchi asosiy tizimdir.

Xalqaro moliya jahon iqtisodiyotidagi valyuta, kredit va moliya munosabatlarini, barcha moliyaviy oqimlari, xalqaro kreditlari, kapitalning xalqaro harakatini o‘z ichiga qamrab oladi.

Xalqaro moliya doimiy o‘zgaruvchan xalqaro valyuta tizimi holatini va rivojlanishini, alohida mamlakatlarning to‘lov balansi, xalqaro moliya bozorlari, xalqaro korporatsiyalar faoliyati, xalqaro bank va investitsiya faoliyatidagi o‘zgarishlarni aks ettiradi.

Xalqaro moliyaning globallik xususiyati butun jahon iqtisodiyotini qamrab olishidan iborat bo‘ladi. Bu jarayonda barcha milliy moliyaviy, xalqaro iqtisodiy, siyosiy tuzilmalar va institutlar o‘zaro bog‘liqlikda faoliyat yuritadi. Xalqaro moliya tizimining rivojlanishi jahon siyosiy va iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining butun majmuasi bilan bog‘liq holda bu jarayonlarning barcha jihatlariga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Xalqaro moliya munosabatlarining holati xalqaro moliya tizimining rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Xalqaro moliya tizimi xalqaro huquq meyorlari, xalqaro va mintaqaviy kelishuvlarda hamda xalqaro moliyaviy munosabatlarda ishtirok etayotgan mamlakatlarning milliy qonunchiligida qayd etilgan pul oqimlarini tashkil etish va tartibga solishning shakli hisoblanadi. Xalqaro moliya tizimining faoliyati va barqarorligi uning tamoyillarini jahon xo‘jaligi tuzilmasiga hamda yetakchi mamlakatlar manfaatlariga muvofiqlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Ma’lumki, xalqaro moliya bir tomondan moliyaviy munosabatlarning jahon xo‘jaligi aloqalarida kengayishi, boshqa tomondan esa, jahon iqtisodiyotining quyi moliya tizimlari paydo bo‘lishi va rivojlanishi natijasida yuzaga keldi. Jahon iqtisodiyotining bir qismi bo‘lgan xalqaro moliya dunyo moliyaviy resurslari majmuini o‘zida ifodalaydi.

Xalqaro moliya tizimi jahon pul mablag‘lari harakati bilan bevosita bog‘liqlikka ega bo‘lgan o‘zaro munosabatlar majmuini o‘z ichiga oladi hamda xalqaro biznes (tashqi savdo faoliyati, kredit berish, turizm, ilmiy-texnik hamkorlik va boshq.) va davlatlararo moliyaviy munosabatlarni amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

Xalqaro moliya tizimi barqarorligini ta’minlash va uning samarali rivojlanishiga erishishning asoslari ishlab chiqarish va biznesni rivojlantirish, muvozanatli davlatlararo valyuta bozorini shakllantirish, mehnat resurslarining xalqaro taqsimotini va yagona global xo‘jalik tizimini tashkil etish orqali yaratiladi.

Xalqaro moliya munosabatlarining barqaror tizimini ishonchli moliya institutlarini tashkil etmasdan yaratish mushkul, chunki bu tizim global darajada pul-kredit munosabatlarini tartibga solish shaklini o‘zida ifodalaydi.

Zamonaviy xalqaro moliya tizimi - bu global valyuta munosabatlarning samarali tashkil etilgan shakli bo'lib, u turli davlatlar o'rtasida tuzilgan shartnomalar bilan tartibga solinadi.

Xalqaro moliya tizimining tarkibiy tuzilmasi bir nechta qismlardan iborat bo'ladi:

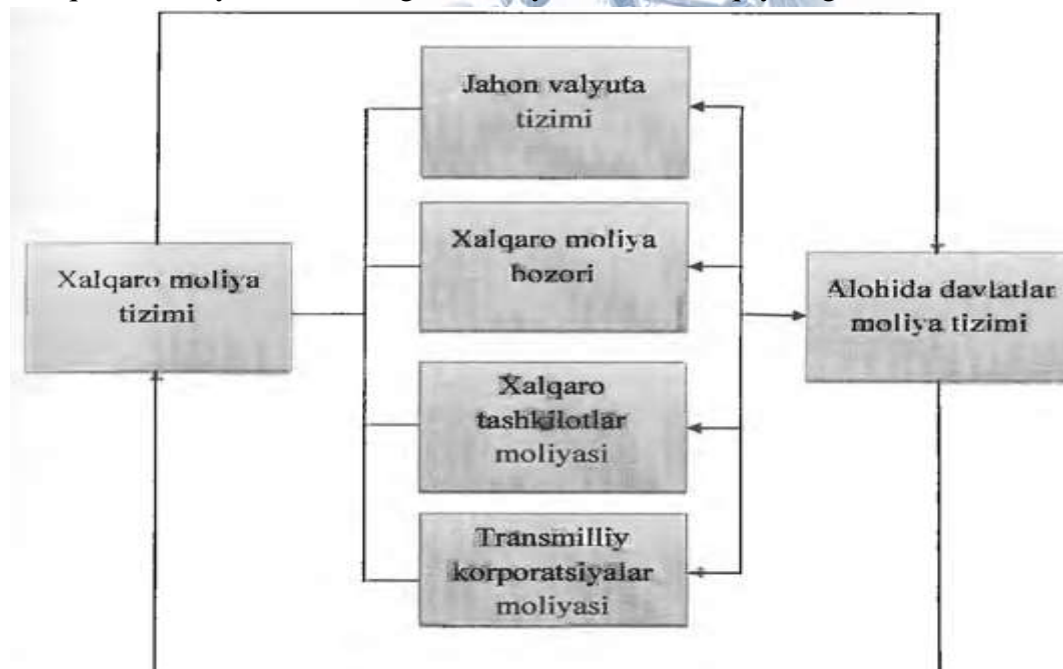
1. Jahon pul - valyuta munosabatlari ifodasi bo'lib xizmat qiladigan jahon pul tizimi.

2. Valyuta kursi - bir davlat pul birligining boshqa davlat pul birligida ifodalangan narxi.

3. Milliy valyuta bozorlari. Bunday bozorning birinchi ko'rinishi oltin bozori bo'ldi. Uning savdosi rasmiy narxda amalga oshirildi. Bu holatda rasmiy narx tushunchasi xalqaro kelishuvlar bilan belgilanadigan narxni o'z ichiga oldi. Oltin narxining kelishilgan darajasini saqlab qolish uchun markaziy banklar intervensiyani qo'llashdi. Biroq, jahon moliya tizimidagi o'zgarishlar natijasida oltinning belgilangan narxini saqlab turishning imkoni bo'lmadi va u bosqichma-bosqich o'zgarib bordi.

Xalqaro valyuta-moliya institutlari. Mazkur institutlar xalqaro moliya tizimi barqarorligini ta'minlash va jahon iqtisodiyoti mamlakatlarini rivojlantirish maqsadlarida tashkil etildi.

Xalqaro moliya tizimining tarkibiy tuzilmasi quyidagi rasmda ifodalangan.

1-rasm. Xalqaro moliya tizimi elementlari

Xalqaro moliya tizimining barcha elementlari har bir milliy moliya tizimiga xosdir. Umuman olganda, xalqaro moliya operatsiyalarining aksariyat qismi milliy moliya tizimlari tuzilmasida amalga oshiriladi va ular xalqaro moliya tizimining elementlari sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu operatsiyalarning farqli tomoni shundaki, ularda tomonlarning kamida bittasi har doim norezident hisoblanadi. Bunday operatsiyalar uchun milliy qonunchilikda har doim ularni amalga oshirishning maxsus qoidalari va tartiblari ishlab chiqiladi. Ularning xususiyati, maqsadga muvofiqligi va samaradorligi doimo tadqiqotchilar va davlat organlarining diqqat markazida bo‘lishi kerak.

Xalqaro moliya tizimining rivojlanishi bilan birga aynan xalqaro moliya munosabatlarining harakatiga bog‘liq bo‘lgan qo‘shimcha umumqabul qilingan meyorlar, faoliyat qoidalari va tuzilmalar yuzaga keladi. Ularning funksiyalari va milliy tuzilmalar bilan o‘zaro munosabatlarining xususiyati doimo iqtisodiy fanning tadqiqot mavzusi sifatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, xalqaro moliya tizimi - bu moliyaviy resurslarning jahon bozorlarida xalqaro kelishuvlar asosida o‘zaro hamkorlik qiluvchi va ishlab chiqarishning kapital kabi omili harakatida ishtirok etuvchi transmilliy banklar va korporatsiyalar, mintaqaviy tartibga soluvchi organlar, dunyo mamlakatlarining milliy moliya tizimlarini o‘z ichiga oluvchi jahon iqtisodiyoti moliyaviy globallashtirishning asosiy omillari majmuasidir.

Xalqaro moliya tizimining asosiy funksiyalari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- valyutalar ayriboshlash va hisob-kitob tizimi shartlarining birxillashuvi;
- xalqaro moliya munosabatlarining yagona shakllarini joriy etish;
- valyuta kurslari rejimlarini tartiblashtirish va valyuta cheklovlarini tartibga solish;
- xalqaro valyuta likvidligini tartibga solish;
- kredit, sug‘urta, investitsiya va fond operatsiyalari xalqaro qoidalarini birxillashtirish;
- mazkur funksiyalarni amalga oshiruvchi va nazorat qiluvchi xalqaro moliya institutlarini tashkil etish.

Uning asosiy funksiyalari tarkibida, birinchi navbatda, xalqaro moliya munosabatlarining yagona shakllarini joriy etishni ajratib ko‘rsatish lozim, buning natijasida xalqaro moliya bozorida muvozanatning ta‘minlanishiga erishiladi. Bu funktsiya xalqaro hisob- kitoblar asosiy shakllarining qoidalarini birxillashtirish, valyutalarning o‘zaro almashinuvi shartlarini belgilash, valyuta kurslarini tartibga

solish, valyuta va moliyaviy cheklovlarni davlatlararo tartibga solish hamda xalqaro kreditlash, investitsiyalash va sug'urta qilishning yagona qoidalarini yaratish orqali xalqaro moliyaviy institutlarni tashkil etishda amalga oshiriladi.

Xalqaro valyuta-kredit va moliya munosabatlarining tashkiliy tuzilmasi o'ziga ko'plab xalqaro institutlarni qamrab oladi. Ulardan ba'zilar ko'pgina vakolatlarga hamda yuqori miqdordagi moliyaviy resurslarga ega bo'lgan holda xalqaro valyuta-kredit va moliya munosabatlarini tartibga solishda ishtirok etadi. Boshqalari esa, hukumatlararo muhokama etish uchun forumlar tashkil etish hamda valyuta-kredit va moliya siyosati bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Xalqaro moliya institutlarining vujudga kelishiga va faoliyatining rivojlanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatgan:

- xo'jalik hayoti baynalmilallashuvining kuchayishi, shuningdek, milliy chegaralardan tashqariga chiquvchi transmilliy korporatsiyalar va transmilliy banklarning tashkil topishi;
- jahon xo'jaligida moliyaviy munosabatlarni xalqaro tartibga solishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi;
- jahon valyuta tizimi, xalqaro valyuta-kredit, qimmatbaho qog'ozlar va oltin bozorlaridagi yuzaga keladigan muammolarni hamkorlikda hal qilish zaruriyatining ortib borishi.

Xalqaro valyuta-kredit va moliya institutlari tomonidan bajariladigan asosiy funksiyalarga quyidagilar kiradi:

1. Axborot funksiyasi.

Xalqaro moliya institutlari jahon xo'jaligi rivojlanishining umumiy tendensiyalari hamda biror bir davlatning iqtisodiy holati to'g'risida ma'lumotlar olish mumkin bo'lgan axborot markazi rolini bajaradi. Xalqaro valyuta-kredit institutlari o'tkazilgan xalqaro operatsiyalar, yig'ilishlar, tadqiqotlar natijalari bo'yicha statistik ma'lumotlarni nashr etib boradi.

2. Maslahatchi funksiyasi.

Xalqaro moliya institutlari mamlakatlarning hukumatlariga valyuta-kredit va moliya siyosatini o'tkazish bo'yicha maslahatlar berib boriladi.

3. Tartibga solish funksiyasi.

Xalqaro moliya institutlari xalqaro moliya munosabatlarini tartibga solish funksiyasini ham bajaradi. Jumladan, XVF to'lov balansida muammolarga ega bo'lgan mamlakatlarga vaqtinchalik moliyaviy yordam ko'rsatadi. XVF mamlakatlarga milliy

valyuta kursini inobatga saqlash uchun ham bir necha bor vaqtinchalik yordam ko'rsatgan.

4. Bashorat qilish funksiyasi.

Xalqaro moliya institutlari milliy va jahon iqtisodiyoti rivojlanishining bashoratini amalga oshiradi.

Xalqaro moliya institutlari universallik darajasi va maqsadlariga jahon ahamiyatiga ega bo'lgan, mintaqaviy, shuningdek, jahon xo'jaligining ma'lum bir sohasini qamrab oluvchi institutlarga ajratiladi.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning asosiy shakllarini tartibga oluvchi xalqaro institutlari tashkil etish g'oyasi 1929-1933- yillardagi jahon iqtisodiy inqirozi ta'siri natijasida yuzaga keldi.

Xalqaro moliya institutlari jahon iqtisodiyotini rivojlantirish muayyan masalalarni hal etish uchun a'zo mamlakatlarning moliyaviy resurslarini birlashtirish orqali tashkil etiladi. Ushbu masalalar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- xalqaro savdoni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash, jahon iqtisodiyotini tartibga solish hamda barqarorlashtirish maqsadida xalqaro valyuta va fond bozorida operatsiyalar;

- budget taqchilligini moliyalashtirish va davlat loyihalarini amalga oshirishga kreditlar - davlatlararo kreditlar;

- xalqaro loyihalar (loyihada to'g'ridan-to'g'ri, shuningdek, tijorat instituti orqali ishtirok etuvchi bir nechta mamlakatlar manfaatlariga daxldor bo'lgan loyihalar) sohasidagi kreditlash va investitsiya faoliyati;

- xalqaro biznesga ijobiy ta'sir ko'rsatishga (masalan, infratuzilma loyihalari, informatsion texnologiyalar sohasidagi loyihalar, transport va kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish va boshq.) ichki loyihalar (bitta mamlakatning yoki rezidentning tijorat instituti manfaatlariga bevosita daxldor bo'lgan loyihalar) sohasidagi kreditlash va investitsiya faoliyati;

- fundamental ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish va xayriya faoliyati (xalqaro yordam dasturlarini moliyalashtirish).

Xalqaro moliya institutlari quyidagi maqsadlarni ko'zlagan holda faoliyat yuritadi:

- jahon iqtisodiyoti va xalqaro moliyani barqarorlashtirish maqsadida jahon hamjamiyatida harakatlarini birlashtirish;

- valyuta va moliya-kredit munosabatlarini xalqaro tartibga solishni amalga oshirish;

- jahon valyuta va moliya-kredit siyosatining strategiya va taktikasini hamkorlikda

ishlab chiqish va muvofiqlashtirish.

Xalqaro moliya institutlarida qatnashish darajasi va alohida mamlakatlarning ta'siri ularning kapitaldagi bo'lagining miqdori bilan aniqlanadi.

Xalqaro moliya institutlari faoliyatining samaradorligi muayyan darajada a'zo mamlakatlarning hukumati va davlat institutlari va bilan bo'ladigan o'zaro munosabatga bog'liq bo'ladi. Shunday ekan, xalqaro moliya institutlarining investitsion faoliyati ko'p hollarda yirik xalqaro loyihalar bo'yicha risklarni boshqarish va sug'urtalashni amalga oshiruvchi davlat institutlari bilan yaqin hamkorlikni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yefimova O.V. Finansoviy analiz: sovremenniy instrumentariy dlya prinyatiya ekonomisheskix resheniy. /usheb. / O.V. Yefimova. - 5-ye izd., ispr. - M.: Omega-L, 2014. - 348s.
2. Kazakova N.A. Finansoviy analiz. /usheb i praktikum / N.A. Kazakova. - M.: Yurayt, 2014. - 539 s.
3. Brealey R.A., Mers S.S. Principles of sorporate finanse. MsGraw-Hill, 2003.
4. Kumri Nomozova. Organizational and esonomis modeling of the system of interregional industrial sooperation as a sontrol object. Proseedings of the 7th International Sonferense on Future Networks and Distributed Systems. 2023. – p. 333-343.
5. Kumri Isoyevna Nomozova. Problems of sesurity of esonomis and esological systems in the sountries of the sentral Asian Region. International Sonferense on Next Generation Wired/Wireless Networking. 2023. – p. 177-195.
6. Kumri Nomozova. Evolyusiya teorii predprinimatelskogo riska v rabotax vidayushixsya ushenix proshlogo. Peredovaya ekonomika i pedagogisheskie texnologii. 2025. – s. 581-587.
7. Nomozova Qumri Isoevna. Tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq risklarni sug'urta vositasida boshqarish usullari. Straxovoy rinok Uzbekistana. 2024. - 4-7 b.
8. Kumri Nomozova. Mikrostraxovanie kak innovatsionniy mexanizm upravleniya riskami malogo biznesa. Ekonomisheskoe razvitie i analiz, 2024. - s. 338-345.
9. Qumri Nomozova. Biznes risklarini sug'urtalash: zamonaviy sharoitlarda asosiy turlari va ularning xususiyatlari. Moliya va bank ishi. 2024. – 44-48 b.
10. Qumri Nomozova. Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvidan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2024.

11. Qumri Nomozova. O‘zbekistonda tadbirkorlik tavakkalshiliklari sug‘urtasini rivojlantirish istiqbollari. Straxovoy rinoq Uzbekistana. 2024. – 7-10 b.
12. B.E.Toshmurodova Korporativ moliya strategiyasi– T.: “Iqtisod- moliya”, 2013. – 128 b.
13. Vahobov A.V., Malikov T.S. MoliY. Darslik. – T.: “Sharq”, 2010. – 804 b.
14. Van Xorn D.K. Osnovi upravleniya finansami/ D.K.Van Xorn; Per.s angl.; Gl. red. serii Y.V.Sokolov. -M: Finansi i statistika, 1996. - 800 s: il.
15. Publis Finanse: A Sontemporary Applisation of Theory to Polisy, Tenth Edition. David N. Hyman. 2010, 2011 South-Western, Sengage Learning
16. Malikov T., Jalilov P. Byudjet-soliq siyosati. – T.: “Akademnashr”, 2011. – 472 b.

